

УДК 159.923.2-053.66

ГОРЕЦЬКА О. В., КРАЄВА О. А.

Бердянський державний педагогічний університет

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ 13–14 РОКІВ НА ЕТАПІ ПЕРЕБІГУ КРИЗИ

У статті описано експериментальне вивчення особливостей ідентичності у підлітковому віці. Охарактеризовано одержані експериментальним шляхом результати стосовно суттєвих відмінностей у структурі ідентичності підлітків досліджуваних груп у момент кризи., Виокремлено сукупність показників кризи ідентичності підлітків.

Ключові слова: психологічні особливості ідентичності, компонентний склад ідентичності, показники кризи ідентичності.

Сучасні перетворення, що відбуваються останнім часом у суспільстві на тлі перебігу кризи національної свідомості, супроводжують навіть зрілу особистість кризовою трансформацією уявлень про власну «Я-концепцію», не кажучи вже за особу підліткового віку, ідентичність якої потерпає від загострення перебігу кризи ідентичності.

Дослідженням кризи ідентичності зрілої особистості тією чи іншою мірою, поряд із фундаментальним аналізом ідентичності, займалися: А. Г. Амбрумова, Н. А. Антонова, Л. Ф. Бурлачук, П. І. Гнатенко, Е. А. Донченко, М. В. Заковоротна, В. І. Павленко, Е. Еріксон та ін. Специфіка ж вивчення проблеми кризи ідентичності осіб 13–14 років, окрім наукових робіт Е. Еріксона, не була спеціальним предметом наукових досліджень.

Криза ідентичності підліткового віку виражається у переосмисленні попередньо набутих ідентифікаційних взірців, при стрімкій зміні соціальної ситуації розвитку особи, призводить до руйнування системи цінностей. Виступає закономірним процесом зміни попередньої дитячої ідентичності при набутті нової її форми, що супроводжується експериментуванням зі спектром ролей, усвідомленням, систематизацією «Я-образів», утілених у «Я-концепції», відкриттям і прийняттям власної неповторної «самості».

Криза ідентичності – це комплексне поняття, що характеризується певними змінами психологічної рівноваги на досліджуваному віковому етапі, значними суперечностями між «Я-реальним» та «Я-ідеальним», зміною самооцінки, ціннісних орієнтацій, певним дисбалансом часової перспективи «минуле-сьогодення-майбутнє», нерівномірним розвитком рефлексивних процесів.

Тому вельми актуальною для сучасного стану наукової парадигми постає проблема становлен-

ня та набуття нової форми ідентичності подорослішої особи, яка пов'язана з процесами смислової перебудови самосвідомості за рахунок реструктурування і суттєвої зміни попередньо набутої ідентифікаційної матриці, розширення кола соціальних ролей.

Отже необхідність вивчення розвитку індивіда у кризовий підлітковий період, недостатність даних про основні показники кризи ідентичності, невизначеність особливостей ідентичності підлітків зумовили актуальність теми дослідження стану ідентичності учнів 13–14 років та особливостей перебігу її кризи.

Метою статті є дослідження психологічних особливостей ідентичності підлітків 13–14 років на етапі перебігу кризи.

Відповідно до мети статті висунута **гіпотеза** про те, що існують відмінності у структурі ідентичності підлітків чотирнадцяти років порівняно з підлітками тринадцяти років на етапі перебігу кризи.

Експериментальне дослідження проведено на базі Бердянських загальноосвітніх шкіл Запорізької області. Вибірка формувалася на основі критерію репрезентативності та еквівалентності, являла собою модель популяції, а саме: підлітків 13–14 років, за цілковито достатньою кількістю – 171 респондент. Із загальної кількості дослідженням було охоплено 85 осіб – учні 7-х класів ЗОШ №2, №3, гімназії №3, ЗОШ №11, ЗОШ №13 та 8-х класів ЗОШ №2, №3, гімназії №3, ЗОШ №11, ЗОШ №13. Середній вік респондентів склав 13,5 років. За гендерним складом вибірка являла собою приблизно однакову популяцію.

Оскільки не існує спеціального інструментарію для спостереження за перебігом кризи ідентичності підліткового віку, виникла потреба у розробці певних методик та підборі психодіагностичного інструментарію з метою вивчення

особливостей перебігу досліджуваного процесу. Тому було розроблені авторські анкети, які застосовувалися у *пілотажній частині*, з метою виявлення особливостей стану ідентичності на досліджуваному віковому етапі та були спрямовані на експертну оцінку переживання підлітками кризи ідентичності. Експертними особами виступали практичні психологи, вчителі та класні керівники, які працюють з підлітками.

Констатувальна частина дослідження передбачала застосування комплексу психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення компонентного складу ідентичності та показників кризи ідентичності: по-перше, методик, спрямованих на вивчення особливостей переживання кризи ідентичності та ідентифікацій підліткового віку (анкета для підлітків); по-друге, методик, спрямованих на вивчення перебігу особистісної, соціальної та тілесної ідентичності у період кризи: тест М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?» [2]; тест «Автопортрет», розроблений Р. Бернсом, інтерпретований О. С. Романовою та О. Ф. Потьомкіною [6]; по-третє, методик, спрямованих на визначення психологічних особливостей кризи ідентичності підлітків: методика вивчення «Я-концепції» у модифікації А. М. Прихожан (підлітковий варіант); методика «Ціннісні орієнтації» («Rokeach Value Survey» (RVS), М. Рокіч); методика визначення рівня рефлексивності (В. В. Пономарьова) [3;5]; тест «Готовність до саморозвитку» (В. О. Павлов) [4]; методика «Вивчення статусів професійної ідентичності» (А. А. Азбель) [1]. Доцільним поряд зі стандартизованими виявилось використання проєктивних методик, які надали можливість вивчити суб'єктивні показники, що стосуються усвідомленої та неусвідомленої самоідентичності підлітка.

У результаті проведення пілотажного дослідження вдалося деталізувати, уточнити гіпотезу, інструментарій дослідження, здійснити добір та обґрунтування психодіагностичних методик.

За результатами експертних даних виявлено, що *криза ідентичності досліджуваного віку призводить до* поведінкових та характерологічних змін (98%), порушення емоційної сфери (95%), зміни мотиваційної спрямованості навчальної діяльності (91%), зміни інтересів, ідеалів, цінностей, переконань (90%), особливостей спілкування з однолітками та дорослими (90%), зміни «Я-образу» (суперечностей «Я-концепції») (72%), зміни соціального статусу за рахунок розширення кола соціальних ролей (70%), вживання підлітками психоактивних речовин (58%).

Отже, за думкою більшості експертів етап перебігу кризи ідентичності вирішальним у подальшому життєвітленні та життєтворчості особистості, потребує психологічного супроводу кризового періоду.

У дослідженні застосовано психодіагностичні методики, що оброблялися методами математичної статистики, покликані виявляти закономірності статистичного характеру, котрі існують між змінними величинами, за допомогою математичних прийомів, формул, способів кількісних розрахунків, у результаті чого одержані показники узагальнювалися, уводилися у систему, виявлялися приховані у них закономірності.

Одержані експериментальним шляхом дані дозволили виокремити як подібність у компонентах ідентичності підлітків досліджуваних груп, так і відмінність емпіричних показників. Згідно висунутого припущення, вважаємо за доцільне наведення основної різниці у компонентному складі ідентичності підлітків 13 та 14 років на етапі перебігу кризи.

Основні *суттєві відмінності у складі ідентичності підлітків досліджуваних груп на момент кризи (табл. 1)* стосуються *адекватності самооцінювання власної ідентичності*. З таблиці вбачаємо, що адекватність самооцінки більш притаманна підліткам сьомих класів 18%** порівняно з 5%** восьмикласників ($p \leq 0,01$). Феномен кризи ідентичності впливає на адекватність самооцінки підлітків 14 років. З віком, адекватність самооцінки зазначеної групи знижується, набуває більшої невизначеності та неадекватності.

У процесі дослідження виявлено вдвічі вищий відсоток (35%** проти 16,5%**) *за відсутністю соціальних ролей при наявності індивідуальних характеристик* серед семикласників, що може говорити про яскраво виражену індивідуальність підлітків цієї вікової категорії при певних складнощах у виконанні правил, пов'язаних з соціальними ролями ($p \leq 0,01$). Ідентичність підлітків чотирнадцяти років, під впливом кризи, набуває більшої нейтральності за рахунок переважання розширення спектру соціальних ролей ($p \leq 0,01$).

Валентність ідентичності розуміється нами як переважаючий емоційно-оцінний тон ідентифікаційних характеристик у самоописі підлітків, яка залежить від різниці загального знаку оцінкового тону характеристик. То ж третю частину (38%*) підлітків сьомих класів та 21%* восьмикласників характеризує завищена валентність, на яку вказує практична відсутність у самоописах негативних самоідентифікацій, перевага характеристик, представлених у пречудовій мірі

Таблиця 1

Порівняльна таблиця особливостей ідентичності підлітків 13–14 років на етапі перебігу кризи ідентичності за ϕ -кутовим перетворенням Фішера

№ з/п	Досліджувані показники	Підлітки 13 років (в одиницях накопичених частот, %)	Підлітки 14 років (в одиницях накопичених частот, %)	$\phi^{**}_{емп}$
<i>Показники рівня самооцінки ідентичності</i>				
1	Адекватна самооцінка ідентичності	18**	5**	2,876
<i>Показники превалювання характеристик ідентичності</i>				
2	Відсутність соціальних ролей в ідентифікаційній матриці	35**	16,5**	2,65
3	Нейтральність ідентичності	10**	30**	3,308
<i>Показники валентності ідентичності</i>				
4	Нейтральна валентність ідентичності	18**	36**	2,663
5	Завищена валентність ідентичності	38*	21*	2,45

Примітка: $\phi^{*}_{емп} > \phi^{*}_{крит}$ ($p \leq 0,05$), $\phi^{**}_{емп} > \phi^{**}_{крит}$ ($p \leq 0,01$), $\phi^{*}_{крит} = \{1,64$ ($p \leq 0,05$), $2,31$ ($p \leq 0,01$)

(«я – супермен», «я – найкращий» тощо) ($p \leq 0,05$). З віком простежується підвищення майже вдвічі відсотку нейтральної валентності: 36%** проти 18%** у сьомому класі ($p \leq 0,01$). Цей факт пов'язується з підвищенням невизначеності особистості підлітків восьмих класів щодо свого «Я», власної ідентичності.

Таким чином, досліджувана нами криза, впливає на ідентичність підлітків 14 років підвищенням нейтральності валентності, тобто у цьому віці індивіди знаходяться на перепутті з самовизначенням і самоописом власного «Я-образу».

Серед наступних компонентів ідентичності достовірно значущі відмінності (табл. 2) виявилися за неусвідомленими показниками ідентичності підлітків стосовно реалістичності та метафоричності зображення. Реалістичність зображення «Я-образу» підлітків чотирнадцяти років підвищується на тлі достовірного зниження метафоричності ідентичності ($p \leq 0,01$). Підліткам з віком більшою мірою притаманне малювання реального автопортрету, усвідомлення фізичних кордонів «Я-образу».

Таблиця 2

Порівняльна таблиця особливостей ідентичності підлітків 13–14 років

№ з/п	Досліджувані показники	Підлітки 13 років (в одиницях накопичених частот, %)	Підлітки 14 років (в одиницях накопичених частот, %)	$\phi^{**}_{емп}$
<i>Неусвідомлені показники ідентичності</i>				
1	Метафоричність зображення	64**	44**	2,65
2	Реалістичність зображення	31**	52**	2,759
<i>Динаміка зростання та зміни «Я-образу»</i>				
3	Динаміка зростання	31*	19*	1,763
4	Динаміка зміни	27*	40,5*	1,744
<i>Динаміка життя (перспектива)</i>				
5	Позитивна динаміка	50*	32*	2,258
6	Невизначена динаміка	38*	56*	2,189
<i>Суперечності «Я-образу» (між «Я-реальним» та «Я-ідеальним»)</i>				
7	Відсутність суперечностей	8*	19*	1,829
<i>Прийняття себе «Я» чи «не-Я» в минулому, сьогодні, у майбутньому</i>				
8	Неприйняття «Я» («не-Я»)	14**	35**	2,951
9	Прийняття «Я»	86**	65**	2,957
<i>Вибір психологічного стану (першочерговість малюнку)</i>				
10	Пряма схема балансу часової перспективи «минуле-сьогодення-майбутнє»	90**	72**	2,879
11	Непряма схема «сьогодення-майбутнє-минуле»	6*	18*	2,303
<i>Акцентування психологічного часу в період кризи ідентичності»</i>				
12	Акцент уваги на «майбутньому»	59*	42*	2,015
13	Акцент уваги на «сьогоденні»	34*	47*	1,751

Примітка: $\phi^{*}_{емп} > \phi^{*}_{крит}$ ($p \leq 0,05$), $\phi^{**}_{емп} > \phi^{**}_{крит}$ ($p \leq 0,01$), $\phi^{*}_{крит} = \{1,64$ ($p \leq 0,05$), $2,31$ ($p \leq 0,01$)

За наступним досліджуваним параметром, з табл. 2 видно, що динаміка зміни «Я-образу» серед чотирнадцятилітніх у контексті психологічного часу минуле-сьогодення-майбутнє підвищується при достовірно значущому зниженні динаміки зростання зображення ($p \leq 0,05$). Цей факт указує на підвищення міри усвідомлення психологічного часу у період кризи ідентичності саме підлітків чотирнадцяти років.

Що же до динаміки життя (перспективи) можна стверджувати, що різниця у відсотковому еквіваленті переходить в стан невизначеності життєвої перспективи восьмикласників (56%*) проти 38%* семикласників ($p \leq 0,05$), призводячи до зниження позитивності динаміки життя підлітків чотирнадцяти років на етапі кризи ідентичності ($p \leq 0,05$). Такий стан може свідчити про те, що підліткам тільки-но належить визначитися з набуттям або втратою певних життєвих орієнтирів власної особистості на етапі кризи ідентичності.

Наступним досліджуваним параметром є незгодженість модальностей «Я-образу» (між «Я-реальним» та «Я-ідеальним»). За наведеними у таблиці 2 результатами вбачаємо підвищення відсутності суперечностей «Я-образу» – між «Я-реальним» та «Я-ідеальним» підлітків восьмого класу ($p \leq 0,05$), що свідчить про переживання напруги, пов'язаної з проблемою пошуку власного «Я» та складний перебіг кризи, коли особа плутається з визначенням «Я-образу» у межах згаданих категорій на досліджуваному етапі ($p \leq 0,05$).

Як бачимо з результатів відсоток підлітків, які починають коливатися з визначенням власного «Я» («не -Я») на етапі кризи ідентичності,

статистично достовірно підвищується у восьми-класників до 35%** ($p \leq 0,01$).

Щодо балансу часової перспективи «минуле-сьогодення-майбутнє» у кризовому віці зазначаємо, що він більшою мірою притаманний підліткам сьомих класів (90%) ($p \leq 0,01$). У восьмикласників спостерігається, за результатами, зниження часового балансу, коливання його сприйняття, яке призводить до психологічного дисбалансу часової перспективи «сьогодення-майбутнє-минуле» ($p \leq 0,05$). Увага цієї групи спрямована на визначення власного «Я-образу» в просторі «сьогодення».

Акцентування психологічного часу у період кризи ідентичності підлітків 14 років (47%*) припадає на «сьогодення», тобто у цьому часі особи починають відчувати під впливом кризи потребу визначитися з складовими власної ідентичності, усвідомлювати суперечності «Я-концепції», необхідність зміни ідентичності ($\varphi^*_{\text{емп}} = 1,751$, $\varphi^*_{\text{емп}} > \varphi^*_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$).

Наступні відмінності (табл. 3) у компонентному складі ідентичності підлітків досліджуваних груп на момент кризи простежуються за ідентифікаційними характеристиками видів ідентичності. За результатами виявлено серед восьмикласників значне підвищення середнього показника за «соціальним Я» ($x = 4,04^*$ проти $x = 1,76^*$) порівнянно з підлітками сьомих класів ($p \leq 0,01$). Індивіди 14 років починають задіювати у власних визначеннях ідентичності на етапі кризи учбово-ролеву позицію, родинну належність, громадянство, групову належність, оцінку взаємодії, заняття, інтереси, захоплення, побажання, наміри, мрії, пов'язані з учбово-професійною сферою. У підлітків сьомих класів

Таблиця 3

Порівняльна таблиця особливостей ідентичності підлітків на етапі перебігу кризи за t-критерієм Стьюдента

№ з/п	Досліджувані показники	Підлітки 13 років (середнє значення)	Підлітки 14 років (середнє значення)	$t^*_{\text{емп}}$
<i>Показники ідентифікаційних характеристик видів ідентичності</i>				
1	«Особистісне Я»	12,97**	10,39**	3,1**
2	«Соціальне Я»	1,76**	4,04**	4,8**
<i>Показники психолінгвістичного аспекту ідентичності</i>				
3	Іменникова складова	3,32**	6,37**	4,1**
4	Прикметникова складова	6,56*	4,6*	2,4*
5	Складова дієслова	5,95*	4,2*	2,3*
<i>Готовність до саморозвитку</i>				
6	Рівень готовності щодо можливості самовдосконалення	5,41*	4,88*	2

Примітка: $t^*_{\text{емп}} > t^*_{\text{кр}} (p \leq 0,05)$, $t^{**}_{\text{емп}} > t^{**}_{\text{кр}} (p \leq 0,01)$, $t_{\text{кр}} = \{1,97 (p \leq 0,05), 2,61 (p \leq 0,01)\}$

виявлено перевагу «особистісного Я» ($x = 12,97^{**}$ проти $x = 10,39^{**}$), пов'язаного з особистісними якостями, особливостями характеру ($p \leq 0,01$).

За психолінгвістичним аспектом ідентичності у підлітків восьми класів значно переважає середній показник ($x = 6,37^{**}$ проти $x = 3,32^{**}$) іменникової складової ($p \leq 0,01$) при статистично достовірному зниженні прикметникової та складової дієслова ($p \leq 0,05$). Цей факт може свідчити про більшу потребу у визначеності, постійності чотирнадцятирічних.

Щодо можливостей самовдосконалення підлітків досліджуваних груп на етапі кризи виявлено, що загальний показник за вказаним фактором учнів чотирнадцяти років на етапі кризи ідентичності знижується ($p \leq 0,05$). Це може свідчити про зниження кола можливостей, наданих соціумом та середовищем підліткам вказаного віку у сфері самовдосконалення.

Висока самооцінка успішності в інтелектуальному плані підлітків чотирнадцяти років, з виявлених результатів таблиці 4 достовірно знижується ($p \leq 0,01$) при підвищенні долі більш реалістичного оцінювання шкільної успішності ($p \leq 0,01$). Отже, підлітки у тринадцять років орієнтуються більшою мірою на навчальну діяльність, аніж у чотирнадцять. З віком, під впливом перебігу кризи ідентичності, простежуються психологічні зміни у самооцінці інтелекту та шкільної успішності учнів.

Самооцінка власної зовнішності осіб підліткового віку теж зазнає певних змін з віком, а саме: рівень високої самооцінки зовнішності підлітків восьми класів знижується ($p \leq 0,01$) при підвищенні її середнього рівня ($p \leq 0,01$). Цей факт свідчить про загальне незадоволення власним фізичним розвитком, фізичною привабливістю на етапі перебігу кризи, що невід'ємно пов'язано з популярністю серед однолітків.

У ціннісно-орієнтаційній матриці підлітків досліджуваних груп, з результатів табл. 5, суттєві відмінності стосуються окремих показників за термінальними та інструментальними цінностями. Підлітки з віком починають більше цінувати кар'єру, мають схильність до задоволення при зменшенні показників цінності розваг на відміну від тринадцятилітніх. Серед інструментальних цінностей основні зміни спостерігаються у сфері «чесність» та «чуйність». У підлітків чотирнадцяти років знижуються рангові показники чесності та чуйності. За іншими ціннісними сферами відмінності не спостерігаються, а навпаки, діагностується суттєва подібність.

Окрім вищенаведеної різниці у складі ідентичності підлітків досліджуваних груп, вдалося з'ясувати сукупні показники кризи ідентичності підліткового віку, що стосуються свідомої та неусвідомленої сфери психіки.

Серед загальної сукупності показників кризи ідентичності, стосовно свідомої сфери психіки учасників експериментальних груп виділяємо: неадекватність (завищений, занижений рівні) та невизначеність самооцінки підлітків; загострення акценту свідомості на часовій категорії

Таблиця 4
Порівняльна таблиця особливостей ідентичності підлітків за факторами «Інтелект», «Зовнішність»

№ з/п	Показники за факторами	Підлітки 13 років (в одиницях накопичених частот, %)	Підлітки 14 років (в одиницях накопичених частот, %)	$\varphi^{**}_{\text{емп}}$
Фактор «Інтелект»				
1	Висока самооцінка успішності	56 ^{**}	25 ^{**}	3,361
2	Середня самооцінка успішності (більш реалістичне оцінювання шкільної успішності)	32 ^{**}	67 ^{**}	3,825
Фактор «Зовнішність»				
3	Висока самооцінка	81 ^{**}	62 ^{**}	2,353
4	Середня самооцінка	17 ^{**}	36 ^{**}	2,39

Примітка: $\varphi^{**}_{\text{емп}} > \varphi^{**}_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,01$), $\varphi^{**}_{\text{крит}} = \{1,64$ ($p \leq 0,05$), $2,31$ ($p \leq 0,01$)

Таблиця 5
Порівняльна таблиця особливостей ідентичності підлітків 13–14 років за методом рангової кореляції г-Спірмена

№ з/п	Цінності	Підлітки 13 років		Підлітки 14 років		d (ранг А – ранг В)	d ²
		(середнє значення)	Ранг	(середнє значення)	Ранг		
Термінальні цінності							
1	Задоволення	11,23	15	9,45	10	5	25
2	Кар'єра	9,44	9	7,56	5	4	16
3	Розваги	10,66	12	10,42	15	-3	9
Інструментальні цінності							
4	Чесність	7,08	3	8,32	8	-5	25
5	Чуйність	9,36	11,5	10,08	16	-4,5	20,25

«теперішнє Я»; відсутність представлення як індивідуальних характеристик, так і соціальних ролей в ідентифікаційній матриці; низька загальна та слабка психолінгвістична диференційованість ідентичності; завищена та негативна валентність; неприйняття «Я-образу» у трьох станах: минулому, сьогоденні, майбутньому; підвищення акцентування уваги на «сьогоденні» у вирішенні проблеми ідентичності та відчуття розмивання часу у «майбутньому», коливання з визначенням «Я» на етапі кризи ідентичності; дисбаланс часової перспективи «минуле-сьогодення-майбутнє»; коливання сприйняття психологічного часу; психологічний дискомфорт у межах «сьогодення»; дуже високий, низький та «група ризику» рівень самоставлення у підлітковому віці; низька самооцінка інтелекту та успішності, високий рівень тривожності, невпевненість у собі або ж, навпаки, надмірно високий її рівень; нереалістичне ставлення до власної поведінки, несприятлива оцінка шкільної ситуації, аж до неприязні, тривоги, нудьги, незадоволення потреби у спілкуванні, незадоволеність життєвою ситуацією та ситуацією у сім'ї; низька самооцінка зовнішності, загальне невдоволення собою.

Емпіричним шляхом виокремлено *сукупність показників кризи ідентичності підлітків* досліджуваних груп, що стосуються *неусвідомленої сфери психіки*: нецілісність реалістичного зображення «Я-образу»; «невизначеність Я» («латентність Я»); відсутність динаміки зростання та зміни «Я-образу» у трьох станах (минулому, сьогоденні, майбутньому) або ж у деяких станах, намальований знак питання у деяких станах, утруднення при зображенні автопортрету або повна відсутність зображення, підписування зображен-

ня «не знаю», неадекватність самооцінки, втрата перспективи (динаміка життя до негативу), негативний емоційний фон зображеного автопортрету; суперечності «Я-образу» – між «Я-реальним» та «Я-ідеальним» (значність і відсутність розбіжностей між «Я-реальним» та «Я-ідеальним»).

Отже, у результаті констатувальної частини емпіричного дослідження, виявлено достовірно значущі відмінності у компонентах ідентичності підлітків чотирнадцяти років порівнянно з підлітками тринадцяти років на етапі перебігу кризи ідентичності.

Таким чином, аналіз та узагальнення експериментальних результатів, надали змогу стверджувати, що підлітки тринадцяти років стикаються з фактом кризи ідентичності, дія якої значно розгортається у чотирнадцять, що виявляється у неадекватності та невизначеності характеристик ідентичності.

Список використаних джерел

1. Грецов А. Г. Узнай себя. Психологические тесты для подростков / А. Г. Грецов, А. А. Азбель — СПб. : Питер, 2006. — С. 143—155.
2. Иващенко А. В. Методики изучения Я-концепции личности / Иващенко А. В., Агапов В. С., Барышников Н. В. . — М. : МГСА, 2000. — 265 с.
3. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. — 2003. — Т. 24. — №5. — С. 45—57.
4. Коджаспирова Г. М. Культура профессионального самообразования педагога / под ред. д-ра психол. наук, акад. Ю. М. Забродина. — М., 1994. — 344 с.
5. Пономарева В. В. Психодиагностика рефлексивности как метод социально-психологического исследования управленческой деятельности: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01, 19.00.05 / В. В. Пономарева. — Ярославль. 2000. — 188 с.
6. Романова Е. С. Графические методы психологической диагностики / Е. С. Романова, О. Ф. Потемкина. — М. : Дидакт, 1991. — 164 с.

ГОРЕЦКАЯ Е. В., КРАЕВАЯ О. А.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ПОДРОСТКОВ 13–14 ЛЕТ НА ЭТАПЕ КРИЗИСА

В статье описано экспериментальное изучение особенностей идентичности в подростковом возрасте. Охарактеризованы полученные экспериментальным путем результаты относительно существенных различий в идентичности подростков исследуемых групп в момент кризиса. Представлена совокупность показателей кризиса идентичности подростков.

Ключевые слова: психологические особенности идентичности, компонентный состав идентичности, показатели кризиса идентичности.

GORETSKA O. V., KRAEVA O. A.

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PSYCHOLOGICAL FEATURES OF IDENTITY IN TEENAGERS ON THE STAGE OF PASSING THE CRISIS

In the article the experimental study of the identity features in teenagers is described. Characterized the results got in an experimental way as for substantial differences in the component structure of identity in teenagers of the investigated groups in the moment of crisis, picked out the totality of indexes of the identity crisis in teenagers.

Keywords: psychological features of identity, component structure of identity, indexes of the identity crisis.

Стаття надійшла до редколегії 06.02.2014 року.